

УДК 343.132:343.62

Пяковський Вадим Валерійович –
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх
справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ІНШИМИ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто проблеми питання, пов'язані з особливостями взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та кримінальної міліції у справах дітей, а також компетентними органами й посадовими особами іноземних держав під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

Ключові слова: взаємодія; слідчий; правоохоронні органи; оперативні підрозділи; насильницькі злочини.

Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с особенностями взаимодействия следователей с сотрудниками оперативных подразделений и криминальной милиции по делам детей, а также компетентными органами и должностными лицами иностранных государств во время расследования насильственных преступлений, совершенных в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: взаимодействие; следователь; правоохранительные органы; оперативные подразделения; насильственные преступления.

У контексті розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, проблема взаємодії слідчих та інших

співробітників правоохоронних органів досить багатогранна, а пов'язані з нею правові, організаційні, тактичні й психологічні питання рівною мірою актуальні для всіх зацікавлених осіб, особливо в сучасних умовах, коли одним із пріоритетних напрямів діяльності держави є забезпечення захисту прав та інтересів дітей відповідно до нормативно-правових актів України й міжнародних договорів.

Для того, щоб забезпечити ефективну взаємодію на всіх етапах розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, необхідно чітко знати її правові основи й організаційні форми, урахувати наявні криміналістичні рекомендації, реагувати на психологічні характеристики виникаючих ситуацій. Отже, ідеться про комплексний підхід до вирішення цієї проблеми як у практичному, науковому, так і в навчально-методичному аспектах. На нашу думку, розглядаючи проблему взаємодії під час розслідування насильницьких злочинів щодо неповнолітніх, саме на такий підхід необхідно орієнтуватися під час розробки тактичних і методичних рекомендацій щодо взаємодії слідчого з іншими співробітниками правоохоронних органів.

Питанню взаємодії в процесуальній і криміналістичній літературі приділено значну увагу [1–4], однак на сьогодні залишається недостатньо вивченою специфіка цієї діяльності, особливо якщо йдеться про розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

У науковій літературі наявна значна кількість визначень поняття «взаємодія». Так, Р. С. Белкін розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає в «передбаченому законом співробітництві слідчого з оперативними підрозділами, узгодженому за цілями, місцем і часом та здійснюється з метою повного, швидкого розкриття злочинів, усебічного й об'єктивного розслідування кримінальної справи та розшуку злочинців, викрадених цінностей та інших об'єктів, що мають значення для справи» [5, с. 25].

На думку І. П. Герасімова, взаємодія всіх органів і посадових осіб у процесі розслідування злочинів становить такий взаємозв'язок у їх діяльності, що забезпечує правильне

сполучення повноважень, методів і засобів, властивих кожному з учасників взаємодії [6, с. 68].

Водночас А. Г. Лекарь взаємодію тлумачить як поєднане або узгоджене за часом, місцем та метою здійснення необхідних заходів двома або більше службами чи працівниками цих служб для досягнення певної мети [7, с. 11].

А. А. Бондаренко доводить, що сутність взаємодії слідчого та працівника оперативного підрозділу полягає в тому, що це, передусім, активна цілеспрямована діяльність суб'єктів – слідчих і працівників оперативних підрозділів, до якої можуть залучатися негласні працівники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань. Кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів у межах, визначених законом повноважень [8, с. 248–249].

У процесі розслідування зазначених злочинів взаємодія слідчого з іншими співробітниками правоохоронних органів у загальному вигляді постає як часово-просторовий процес, що передбачає:

1) прийняття слідчим рішення про взаємодію зі співробітниками зазначених вище органів;

2) діяльність цих співробітників щодо виконання рішення слідчого;

3) процесуальну й іншу діяльність слідчого, пов'язану з оцінкою доказової та орієнтуючої інформації, отриманої завдяки взаємодії, а також використання її під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

Грунтуючись на результатах аналізу різних позицій щодо предмета визначення форм взаємодії, усі зазначені вище елементи процесу взаємодії ми вмістили у дві форми: процесуальні та непроцесуальні (організаційні) [9–12]. З огляду на завдання нашого дослідження, детально розглянемо процесуальні форми взаємодії.

Процесуальні форми взаємодії впливають із норм кримінального процесуального закону, з огляду на що під час здійснення досудового розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, взаємодія слідчого з

іншими співробітниками правоохоронних органів набуває таких форм:

виконання співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

виконання співробітниками зазначених підрозділів доручень слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

сприяння співробітниками уповноважених підрозділів слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

виконання запитів про правову допомогу з боку компетентних органів або посадових осіб іноземних держав.

Під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень досить важливою формою взаємодії є виконання співробітниками оперативних підрозділів доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Під час виконання доручень слідчого особливо важливо, щоб специфіка діяльності цих співробітників полягала в роботі з неповнолітніми, тобто до розслідування таких злочинів бажано залучати співробітників, які працюють безпосередньо з неповнолітніми, тобто підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (КМСД). Крім цього, ефективність взаємодії буде ще вищою, якщо під час розслідування насильницьких злочинів щодо неповнолітніх доручення дає слідчий, який також спеціалізується на цій категорії кримінальних проваджень. Імовірно, така практика виправдає себе, оскільки буде вирішено питання про безпосередню відповідальність відповідних співробітників, що загалом змусить і слідчих, і співробітників оперативних підрозділів об'єднати зусилля для досягнення якісних і кількісних показників. Відсутність зазначеної спеціалізації та, як правило, добре налагодженого контакту між слідчими й співробітниками оперативних підрозділів призводить до формалізму під час виконання доручень слідчого. Досить часто слідчі на своє доручення одержують відповідь, у якій інформуються про те, що особа, яка вчинила кримінальне

правопорушення, не встановлена, або доказів її злочинної діяльності не виявлено. Такі відписки пояснюються як об'єктивними труднощами виконання подібних доручень, так і небажанням співробітників оперативних підрозділів їх виконувати з різних причин.

Співробітники оперативних підрозділів не повинні обмежуватися наданням відповіді слідчому лише із зазначенням формальних фраз. Так, якщо їм не вдалося частково або повністю виконати доручення слідчого, вони повинні детально відповісти, що вони зробили для його виконання, які конкретно дії здійснювали, з яких причин не вдалося досягти бажаного результату. Усе це необхідно знати слідчому для того, щоб планувати свою подальшу роботу щодо розслідування насильницького злочину такої категорії.

Унаслідок вивчення кримінальних проваджень про факти насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, можна констатувати формалізм і під час складання слідчими письмових доручень. Так, нерідко зустрічаються «трафаретні» доручення слідчих на кшталт: «Провести комплекс заходів, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин». У таких дорученнях слідчих відсутня предметність стосовно обставин кримінального провадження. Водночас слід урахувати те, що, відповідно до п. 6.2, 6.5 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу (співробітнику оперативного підрозділу – члену слідчо-оперативної групи), без встановленого строку їх виконання. Крім того, вони повинні містити перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати, та відомості, необхідні для реалізації цих дій [13, с. 106].

Як уже було зазначено, особливу роль у взаємодії зі слідчим під час розслідування такої категорії злочинів відіграють співробітники КМСД. На сьогодні слідчі досить активно використовують допомогу зазначених співробітників під час розслідування як злочинів, учинених неповнолітніми,

так і кримінальних проваджень, у яких неповнолітні є потерпілими. На нашу думку, не треба недооцінювати допомогу, що можуть надати співробітники КМСД у кримінальних провадженнях про насильницькі злочини, учинені щодо неповнолітніх, оскільки значна частина потерпілих від насильства дітей або вже перебуває в КМСД на профілактичному обліку з різних підстав, або на алфавітно-довідковий облік узято дорослу особу, яку підозрюють у вчиненні такого злочину. Крім того, відповідно до п. 1.2 Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, одним із завдань підрозділів КМСД є виявлення та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми, учинення стосовно них насильства [14]. З огляду на це, слідчим необхідно активно надавати доручення співробітникам КМСД щодо здійснення процесуальних дій або сприяння в цьому. Такими діями можна вважати: допит неповнолітнього потерпілого чи неповнолітнього свідка, тимчасове вилучення майна за місцем проживання неповнолітнього й інші, якщо виникне потреба.

Іншою важливою формою взаємодії під час розслідування розглянутих злочинів є виконання запитів про правову допомогу з боку компетентних органів або посадових осіб іноземних держав. Ця форма взаємодії є особливо актуальною в разі розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із торгівлею дітьми, їх сексуальною експлуатацією й торгівлею донорськими органами. Такі види злочинів зазвичай учиняються представники транснаціональних організованих злочинних угруповань, що мають добре налагоджені злочинні зв'язки.

Як свідчать результати взаємодії, озвучені на міжнародній науково-практичній конференції «Боротьба з торгівлею людьми» (Донецьк, 26 червня 2008 р.), наявність ефективних міжнародних зв'язків між правоохоронними органами іноземних держав є запорукою успіху в боротьбі із зазначеними злочинами й притягненні до кримінальної відповідальності злочинців, які перебувають на території різних країн. Проте ефективному міжнародному співробітництву перешкоджають наявні розбіжності в організаційному й

правовому змісті, що визначають побудову правоохоронних систем різних держав або діючі нормативно-правові бази.

Наприклад, з огляду на те, що в Республіці Молдова відсутній слідчий апарат, ускладнюється обмін оперативно-слідчою інформацією між відповідними підрозділами цієї республіки й України. Так, виїзд оперативних співробітників України для безпосередньої взаємодії на території Молдови є неефективним. Іншою проблемою є те, що слідчо-оперативні органи окремих держав, наприклад Туреччини, не виправдано затягують термін виконання запитів: відповіді можуть надходити через чотири-вісім місяців після їх відправлення¹.

Низка проблем має правовий характер. Зокрема, різні держави встановлюють різне кримінальне покарання за злочини, що розглядаються. Наприклад, у Туреччині за торгівлю дітьми серед покарань передбачено штраф, у Росії – позбавлення волі на різні терміни, а в Грузії – довічне позбавлення волі. Тому досить часто з Туреччини на запит приходять інформація про те, що розшукувана особа вже була притягнута до кримінальної відповідальності за таке діяння².

Іншою проблемою є розбіжності в тлумаченні понять, що визначають злочинність діянь на території різних держав, наприклад, таких понять, як «вербування», «добровільність у занятті проституцією», «експлуатація» тощо.

Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що здійснення слідчим процесуальних форм взаємодії під час розслідування насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх, повинно ґрунтуватися лише на положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Ефективність процесуальних форм взаємодії слідчого та співробітників правоохоронних органів у контексті здійсненого дослідження залежить від спеціалізації слідчих і співробітників оперативних підрозділів, активного залучення до

¹ Із виступу на Міжнародній науково-практичній конференції «Боротьба з торгівлею людьми» (Україна, м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) Н. А. Павлюченка – заступника начальника Керування Служби безпеки України в Донецькій області.

² Із виступу на міжнародній науково-практичній конференції «Боротьба з торгівлею людьми» (Україна, м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) Д. Гогиберидзе – проректора Академії МВС Грузії.

розслідування співробітників КМСД, недопущення формалізму як із боку слідчих під час надання доручень, так і з боку співробітників оперативних підрозділів під час їх виконання та підготовки відповідей на ці доручення, а також створення єдиного організаційно-правового простору для ефективної взаємодії між правоохоронними органами різних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Г. Проблеми взаємодії слідчих правоохоронних відомств при розслідуванні особливо складних злочинів у кредитно-фінансовій та банківській системах / Г. Бондар // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 2. – С. 94–96.

2. Кубарев І. В. Проблема взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні вбивств / І. В. Кубарев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – Вип. 1. – С. 268–271.

3. Патик А. А. Засади взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті й розслідуванні майнових злочинів / А. А. Патик // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 3 (70). – С. 241–248.

4. Попова Н. О. Проблеми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час розкриття незаконних заволодінь автотранспортом / Н. О. Попова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 3 (82). – С. 158–166.

5. Белкин Р. С. Криминалистика : [учеб. слов.-справ.] / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1999. – 265 с.

6. Криминалистика : [учеб.] / под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

7. Лекарь А. Г. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений / А. Г. Лекарь, Р. К. Безруких. – М. : Юрид. лит., 1977. – 118 с.

8. Бондаренко А. А. Зміст і форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів / А. А. Бондаренко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2003. – Вип. 2. – С. 245–252.

9. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : [навч. посіб.] / Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. – К. : Інтерсервіс, 2014. – 216 с.

10. Лавренко Г. І. Взаємодія слідчого з органом дізнання: організаційно-правові проблеми та напрямки їх вирішення / Г. І. Лавренко, А. В. Зав'ялов, Р. Є. Іваненко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – Спец. вип. № 5. – С. 400–409.

11. Глушков В. О. Взаємодія оперативних підрозділів із органами досудового слідства / В. О. Глушков, Є. Л. Скалосуб // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26 листоп. 2010 р.). – Х. : Право, 2010. – С. 247–250.

12. Цимбал П. В. Поняття взаємодії та її основні ознаки / П. В. Цимбал, Г. П. Власова // Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності : матеріали міжнар. постійно діючого наук.-практ. семінару. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2009. – С. 454–464.

13. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серп. 2012 р. № 700 // Збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження : [упоряд. С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко, В. І. Фаринник та ін.] ; за заг. ред. В. І. Сліпченка. – К. : АРТ-дизайн, 2012. – С. 101–113.

14. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : наказ МВС України від 19 груд. 2012 р. № 1176 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 8. – С. 48. – Ст. 288.